

UN POSTINCUNABLE DE L'ANY 1523

PER

JOSEP CALZADA I OLIVERAS

EL LLIBRE

A l'Arxiu-Biblioteca del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona es guarda un llibre imprès titolat *BASILII MAGNI OPERA*. El registre és R. 7.022 amb un petit segell rodó on es llegeix *Museo Arqueológico. Gerona*. Per tant aquest llibre forma part avui d'un dels dos fons de l'esmentada Biblioteca, que és el que s'inicià l'any 1941 amb el nom i registre de «Museo de Arqueología, Gerona».

Per sort aquest fons bibliogràfic està avui ben instal·lat i classificat. Potser algun dia convindria fer-ne una tasca de difusió amb la publicació d'un catàleg complet i ben especificat de totes les obres que conté, algunes de les quals son rares i fins úniques. En realitat, aquest treball pot ésser considerat com un inici d'aquesta tasca difusora.

Com es veu, el llibre que un bon dia, una mica per atzar, arribà a les meves mans —el motiu fou perquè s'estava, i s'està encara fent una labor de restauració de llibres vells— té per autor un dels quatre Pares de l'Església Oriental, Sant Basili el Gran. A més de teòleg, fou bisbe de Cesarea en el segle IV (370-378). En aquesta seu episcopal fou el successor immediat d'Eusebi de Cesarea, l'il·lustre historiador de l'antiguitat cristiana, el qual l'havia ordenat sacerdot l'any 358. Però en el camp doctrinal diríem que Basili el Gran fou el successor del gran bisbe Atanasi d'Alexandria, a Egipte, l'intrèpid defensor de l'ortodòxia enfront de l'arrianisme, i, de retruc, lluitador enfront del cesaropapisme dels primers emperadors que el bandejaren cinc vegades de la seva seu episcopal. Si esmentem aquests personatges coetanis de Basili, és perquè el renom sol pot orientar-nos sobre el valor que es donà sempre a llurs obres doctrinals. Eren la flor i nata dels autors eclesiàstics a l'Orient. Cada un destacà en una àrea doctrinal determinada, però tots coincidien en un tret comú: eren teòlegs, moralistes, exegetes, biògrafs, tractadistes, evangelitzadors, monaquistes,

tot a la vegada. De la producció literària de Sant Basili potser destacaríem la famosa *Regla monàstica*, fruit d'un llarg viatge d'informació prop de les institucions monàstiques d'Egipte, Palestina, Siria i Macedònia, després del qual ell mateix practicà la vida eremítica retirant-se amb seguidors seus a la riba de l'Iris. També podríem destacar el seu tractat teològic *Contra Eunomi* i diverses obres ascètiques.

És fàcil comprendre, doncs, que si abans del segle XV, d'aquestes obres dels grans escriptors eclesiàstics ja existien còpies manuscrites en les principals biblioteques del món occidental, aquelles no eren gaire nombroses, ans constituïen rars i preciosos còdexs, alguns d'ells transcrits i miniaturats en els escriptoris de les catedrals i importants monestirs. Per això quan Gutemberg introduí el *tipus* metàl·lic que permeté la impressió tipogràfica l'any 1450, els impressors d'aquella època primitiva mostraren una avidesa en trobar, amb el degut assessorament, aquestes obres cabdals de la cultura mundial, tan antiga com medieval i humanística, tan clàssica com eclesiàstica i literària, i també de ciències naturals, cosmo-gràfiques, històriques i jurídiques, per a obtenir la seva difusió en lletra impresa.

Una d'aquestes obres impreses, no estrictament incunable, sinó postincunable, és a dir de començaments del segle XVI, és aquest llibre imprès de les Obres de Basili el Gran, interessant, com veurem, des de diversos punts de vista. Per això creiem convenient començar per fer-ne una descripció detallada.

Les dimensions són: 32 × 24 cms.

Consta de 73 folis numerats, precedits de 7 folis i una portada sense numerar, la qual, bellament il·lustrada, va així mateix precedida d'un foli en blanc a manera de cobrepols. Finalment, el llibre va relligat amb coberta de pergami.

Començant per la coberta, cal notar que el pergami, que recobreix l'ànima de cartó, no fa la cara d'haver estat reutilitzat, i només està imprès a la part superior del llom amb la llegenda: *BASILII Magni OPERA*. O sigui, el títol del llibre. Tota la resta de la coberta està en blanc, si exceptuem la ressenya: K-C-12.

Ja hem dit que el primer foli imprès és una portada amb una bonica il·lustració que encapçala tot el text. La il·lustració ocupa tot el foli, i per tant és un rectangle imprès en negre. El Sr. Joaquim Pla i Dalmau, profund coneixedor del món de les arts gràfiques, m'ha assessorat amablement en la descripció tècnica d'aquest foli il·lustrat.

En ell s'hi troba una ampla orla que ocupa els quatre costats del rec-

tangle amb temes vegetals, arquitectònics, i figurats amb representacions humanes i animals. Aquesta magnífica orla, és tota ella una xilografia, i per tant feta amb boix. La tècnica és encara gòtica. Les quatre parts, doncs, de què consta, eren, sens dubte, materials que tenia la impremta, on es composà aquest llibre, amb anterioritat a la seva impressió, i que l'impressor tenia a disposició d'utilitzar-les quan li convenia, fins i tot fent diverses combinacions.

El tema central de la il·lustració, dins l'orla, representa una impremta d'aquella època. És d'un gran interès. En ella s'hi veu la impremta instal·lada, com era costum, en una sala, arribant des del paviment fins al sostre. Hi ha tres figures. Una és el *caixista*, el qual té a la mà esquerra un componedor, i amb la mà dreta treu un tipus de lletra d'un caixetí. L'altre és el *premsista*, segurament el mestre impressor, que fa anar la premsa mentre imprimeix un full de paper. La tercera figura, que està dempeus, és un operari que prepara els tampons per entintar els tipus.

Si l'orla era una xilografia, aquest tema central és fet amb la tècnica de talla dolça, o sigui, una calcografia, en la qual les incisions es fan mitjançant la utilització del buri damunt la planxa d'acer o coure. Això sol fa pensar que la representació de l'orla i de l'Impremta pertanyen a dues mans o gravadors diferents, i que aquest gravat de la impremta fou fet expressament per la impressió d'aquest llibre. Això es confirma perquè en els peus de la impremta hi ha gravat l'any de la seva gravació, que és el 1520, i després veurem que aquesta és la data de la primera edició del llibre, el qual degué esgotar-se força aviat, ja que aquest exemplar que estem inspeccionant és d'una segona edició, com veurem. Finalment, a la part superior del moble de la impremta, dintre la mateixa il·lustració, hi ha representades diverses eines d'imprimir, com un compàs, unes tisores, etc., i al centre d'elles es llegeix *Prelum Ascensianum*, que vol dir Premsa Ascensiana.

Ja en els incunables es poden trobar portades il·lustrades, no en tots, ni molt menys. En canvi, a mesura d'avançar el segle XVI s'aniran fent usuals i s'aniran abarrocant i carregant de motius ornamentals. La que acabem de descriure és gravada a començament del segle XVI, o sigui, molt a la vora de la impressió d'incunables al segle XV. És per això que aquesta il·lustració va a ésser un entremig, amb un caràcter de transició. Diríem que en aquesta s'hi troba encara el rasg del primitivisme auster i a l'ensems elegant de les il·lustracions gòtiques, sobretot en la il·lustració de l'orla, mentre en el tema central de la impremta hi ha ja un pas cap a l'amanerament de les il·lustracions impreses posteriors.

En tot el llibre no hi ha cap més foli íntegrament il·lustrat. Però abunden les caplletres o lletres capitals, també il·lustrades molt finament. En total n'hem comptat 83. Són de diversos tamany, però totes realitzades amb la tècnica del gravat del *crible*, o sigui, acribillant la planxa de metall fluix. Revela aquesta tècnica el puntillat que serveix de fons a totes aquestes il·lustracions de caplletres.

Al revers del mateix foli de la portada hi ha impresa la dedicatòria que fa l'impressor Badius a l'arquebisbe de Sens, Esteve Poncher. La ciutat episcopal de Sens es troba a la Borgonya francesa, al departament de Yonne. Era un antiquíssim arquebisbat, que l'any 1622 passà a ésser bisbat simplement, amb la catedral de Saint-Etienne començada a construir el 1140 i ornamentada amb bells vitralls dels segles XII i XIII.

És un text llarg, en el qual l'impressor Badius fa constar que Jaume Faber i Nicolau Berald, grans intel·lectuals, li han portat, entre altres obres importants, les obres monumentals del diví Basili el Gran, procedents de Roma, amb l'encàrrec que les revisi i imprimeixi, dedicant la impressió a l'arquebisbe de Sens. I acaba dient: *De la nostra calcografia, a 17 de novembre de 1520*. Aquesta doncs, degué ésser la data de la primera edició.

A això segueixen els 7 folis sense foliar, on es conté un *Index Alfabètic*, a doble columna, i amb el caràcter de lletra derivada de l'antiga minúscula carolina, implantada a Europa i supletori del tipus de lletra gòtica que continuà usant-se a Alemanya durant segles, és a dir, fins al segle actual. En realitat es tracta de dos Indexs, un de les Obres, l'altre, molt més llarg, de temes o matèries.

A continuació del Indexs encara hi ha l'Epístola nuncupatòria de Joan Argyropilos al papa Sixte IV. Es com una introducció a l'impressió de les Obres de Sant Basili.

Seguidament comencen els folis numerats, en nombre de 173, on es contenen aquestes obres. No es tracta tanmateix, com és obvi, d'unes Obres Completes, sinó de sis obres, que són:

1/ Opus Hexameron, o sigui, els sis dies de l'obra de la Creació. Del foli al 26.

2/ Contra Eunomi. Del foli 27 al 54.

3/ Monodia de Gregori de Nazianz a Basili el Gran. Del foli 55 al 64.

4-5/ Sermons i Tractats. Del foli 65 al 155.

6/ Regla sobre la institució monacal. Del foli 156 al 173.

Com un epíleg, però sense ocupar un final destacat, l'impressor acabà la seva obra amb una doble constatació.

En la primera observa que sota aquesta Regla o Institucions monacals de Sant Basili el Gran militen tots els monjos orientals i els de l'Àsia i Grècia i els Carmelites, amb no gaires mutacions.

També fa constar que això és tot el que ha pogut recollir de les Obres del diví Basili el Gran «com a fragments en cistells o canastres», referint-se a la dificultat de trobar-les. Efectivament, per poc que hom conegui la producció literària de Basili el Gran, entendrà que l'impressor tingué molta sort en fer-se en aquella època amb aquests valiosos manuscrits, ja que solament el *Contra Eunomium* i la *Regula de institutione monachorum* eren dues obres gens fàcils de trobar.

L'altra constatació, més interessant per nosaltres, és la datació de l'impressió del llibre. També està escrita en llatí i, fent-ne la versió al català, diu així, referint-se a les Obres de Sant Basili:

«Han estat impreses per obra, cura i revisió de Josse Badius Ascensi el 15 de maig de 1523. Amb el benefici (preu) i prerrogatives expresats en la anterior edició».

Si recordem que en la dedicatòria d'aquestes Obres impreses de Sant Basili a l'Arquebisbe de Sens l'impressor fa constar l'any 1520 com a data de l'impressió, i que aquest any l'hem trobat en el gravat de l'impremta de la il·lustració que encapçala el llibre, és evident que es tracta de dues edicions, i que la primera s'esgotà en el plaç d'uns dos anys, la qual cosa mogué l'impressor a llençar al mercat aquesta segona edició del 1523 amb el mateix format que la primera.

Remarquem encara que per la dedicatòria del llibre ens enterem que els manuscrits foren portats de Roma, prèvia llur recerca en diferents biblioteques, per dos humanistes, els quals encarregaren a l'impressor que els revisi bé i dediqui la impressió a l'arquebisbe de Sens. Això vol dir que es tractava d'una impressió considerada important i costosa. Ara bé, això suposava un risc econòmic per l'impressor, ja que aquest ignorava l'èxit de l'edició que feia moltes vegades pel seu compte, com consta explícitament en aquest cas, com hem vist. Una solució, en aquests casos, era trobar un mecenas disposat a pagar, o almenys subvencionar, la impressió, al qual aquesta es dedicava amb les corresponents i habituals frases laudatòries. Això no passava en edicions barates, destinades al gran públic i d'èxit assegurat, com eren impressions d'estampes, cromos, oracions, o d'obres retòriques i de bestiari que es venien fàcilment. En aquests casos els llibres eren habitualment de tamany petit i no calien dedicatòries.

Finalment diguem que el text d'aquest llibre és llatí i compost en

caràcter de lletra rodona i no gòtica. Figura en el Registre de la Biblioteca mencionada amb data de 1 de març de 1966, la qual cosa ens fa pensar que l'havia adquirit no pas massa temps abans, Miquel Oliva Prat, a algun antiquari de llibres. El llibre estava en procés de deteriorament, però fou degudament tractat per mans restauradores i el seu estat actualment és satisfactori. Sortosament la feina dels corcs havien afectat quasi exclusivament els marges dels folis, on tampoc no hi ha notes marginals que poguessin ésser afectades.

L'IMPRESSOR

No trobem cap dificultat en identificar el mestre tipògraf que imprimí i edità, pel seu compte, aquest llibre. Ho pode llegir ja en la mateixa portada, i també en l'epíleg. Efectivament, a la portada i sobre l'esmentat gravat de la impremta es llegeix en llatí: «Són les obres divines de Basili el Gran, santíssim bisbe de Cesarea a Capadócia, recollides cuidadosament de diversos llocs, recentment revisades amb tota cura i diligència per Jodoc Badius Ascensi, i a costes seves impreses amb doble índex, un de temes i altre d'obres». I encara sota el mateix gravat continua: «Es venen en la mateixa premsa Ascensiana amb el benefici (preu) i prerrogatives que consten en l'edició anterior».

Així mateix ja hem vist que en l'epíleg es diu que ha imprès i revisat les obres de Basili el Gran, Jodoc Badius Ascensi els idus de maig de 1523.

Queda clar, doncs, que el mateix impressor Badius n'havia fet una primera edició l'any 1520, la qual degué esgotar-se en un parell d'anys, i el 15 de maig de 1523 publicava i posava en venda la segona edició. Jodoc Badius era, doncs, impressor i llibreter a l'ensems, cas gens insòlit per cert. Cal tenir en compte que en aquella època tots els llibreters es feien rics, en canvi els impressors tots es feien pobres, i el fet de vendre a a seva botiga els propis llibres impresos palliava una mica la situació.

Però el que realment interessa, tractant d'aquells impressors antics, és, a més del nom, fer-nos amb el major nombre possible de dades biogràfiques i saber la importància de la seva impremta. Vaig tenir sort, ja que havent trobat només breus ressenyes en alguna enciclopèdia, el Sr. Enric Mirambell intervingué i aconseguí que el conegut i infatigable treballador de la Biblioteca Nacional de Madrid, Sr. Francisco García Craviotto, tingués l'amabilitat d'enviar una xerocòpia del capítol biogràfic de l'obra

exhaustiva sobre Badius, de l'autor Philippe Renouard. Intentem, doncs, a base d'una cosa i altra, acostar-nos a la biografia de Jodoc Badius, tanmateix ben suggestiva, i veurem que es tracta d'una personalitat famosa en la seva època, que ocupà un lloc preponderant en el moviment literari del Renaixement.

Badius fou un notable humanista, nascut a la ciutat de Gant, a Flandes oriental, l'any 1462, i mort a París el 1535. Però Badius decidí, en un moment determinat, treballar d'impressor i acabà muntant una impremta, per estar descontent de les impremtes, al menys de les franceses, d'aquella època a causa dels errors que cometien en la impressió de les obres. Havia anat a Ferrara a aprendre l'art de la tipografia. Es calcula que de les seves mans sortiren impreses més de 400 obres, famoses tant per la seva presentació com per la correcció dels textos i atinades notes.

No és gens estrany, doncs, que Badius tingués marca i llegenda pròpia. La marca era el monograma de quatre lletres, que, com veurem, són les inicials del seu nom: I V A B. La llegenda o nom de la seva impremta era *Prelum Ascensianum*, o sigui, *Prensa Ascensiana*.

Es diu també que Badius fou el primer mestre impressor en substituir els tipus gòtics pels rodons, anomenats aquests també neo-carolingis. No he pas pogut obtenir confirmació d'això, però en tot cas això no tingué pas seguiment a Alemanya, on la lletra gòtica continuà vigent i es mantingué fins al segle actual que fou abolida pel dictador nazi Adolf Hitler.

Pel que hem dit, hem de pensar que l'impressor Badius forçosament degué tenir una gran ventatja sobre altres impressors pel fet d'ésser també un notable humanista. Havia començat els seus estudis al seu país d'origen i els acabà a Itàlia. El resultat fou que posseï un profund coneixement tant de les llengües com de les literatures gregues i llatines. Amb aquest bagatge intel·lectual obrí a França una càtedra de literatura grega i llatina. És impossible, doncs, disgregar aquesta doble faceta de Badius humanista i impressor, no solament perquè fou autor d'un nombre molt notable d'obres i n'imprimí un nombre també notable d'altres, sinó perquè il·lustrà moltes d'aquestes impressions amb notes i comentaris.

Però intentem d'aprofundir una mica més en el coneixement biogràfic de Badius. Dissortadament els biògrafs han discrepat en diversos punts bàsics de la seva vida, degut segurament a que ell en les seves obres a penes revela res d'ell mateix. Diriem que se n'hi anà tot en parlar dels altres.

Que era un erudit notable de la seva època el mencionat Renouard ho dedueix de les següents dades. Jean Trittenheim l'esmenta en la seva obra «De scriptoribus ecclesiasticis» com un dels millors autors que havia escrit en temes religiosos. Més tard l'historiador Robert Gaguin, General de l'orde dels Trinitaris, el cridà a París per a que imprimís les seves obres, entre elles el «Compendium super Francorum gestis», prova palpable de la consideració que li mereixia. També cal considerar la correspondència epistolar que mantingué Badius amb el famós humanista Erasm de Rotterdam, i amb els principals humanistes francesos i estrangers. L'any 1757 aparegué el primer estudi dedicat a Badius, que hom coneix, obra anònima que té per títol, traduint-lo al català: «Vida de Jodoc Badius, anomenat l'Ascensi, Humanista i Impressor insigne». Renouard menciona una llista d'autors que s'han ocupat de Badius, però crec que amb això n'hi ha prou per veure clarament que aquest impressor de dues edicions de Basili el Gran era una personalitat important.

Cal, en canvi, referir-nos a dues qüestions interessants i discutides sobre Badius. Una d'elles és el lloc del seu naixement. Per uns biògrafs, va nèixer a Gant, en canvi són no pocs també els qui el fan natural de la petita ciutat o vila d'Asche que hi ha molt a prop de Brussel·les.

Per aquests últims el nom *Ascensi*, que trobem tan repetit en els autors i que donà nom a la impremta de Badius, voldria dir: *natural d'Asche*. En aquest cas el nom *Ascensius* no seria cap sobrenom pròpiament dit, sinó un nom de lloc o topònim. En canvi, si Badius nasqué a Gant, aquest nom *Ascensius* seria un nom familiar, o sigui, el nom dels ascendents de Badius, nom que encara avui, segons que sembla, perdura a Gant.

Davant d'aquest dilema el mencionat biògraf Philippe Renouard sembla mostrar-se una mica remís en optar per una opinió ben determinada. Sembla fluctuar i no definir-se clarament. Així, per exemple, per una banda diu que el propi Badius en molts prefacs de les seves obres es declara flamenc, però la ciutat d'Asche no és pas de Flandes, sinó que pertany més pròpiament a la regió de Brabant. Això ens portaria a concloure que Badius no nasqué a Asche. Però Renouard afegeix que, si tenim en compte que es tracta de dues ciutats, Gant i Asche, entre les quals no hi havia gaire més que una delimitació administrativa, podria subsistir el problema.

També esmenta el mateix autor que Badius feu els seus primers estudis a Gant, en el col·legi regentat pels frares Jeronimites, dits també frares

de la Vida Comuna. Això semblaria corroborar que Badius era natural de Gant. Però de seguida Renouard postilla que es tractava d'un col·legi de renom que per la seva fama atreia escolars de tot aquell país. Altra vegada, doncs, el biògraf sembla quedar-se fluctuant.

Però Renouard es refereix a dues dades que per fi semblen inclinar-lo a creure que Badius havia nascut a Gant. Una sembla molt determinant i és que el propi Badius en dues obres seves (*De Vita Christi* i *Summa quaestionum ordinariarum*), diu referint-se al «senat i poble de Gant», que és un d'ells («una mecum vestri sumus»), o sigui, que es declara ciutadà de Gant.

Una altra dada és que la marca de la impremta de Badius ja hem vist que era el monograma IVAB. Ara bé, aquesta marca només té una explicació coherent.

En ella hi trobem dues inicials exteriors, la I i la B, amb un significat clar: Iodocus Badius. Però ¿què signifiquen les dues inicials interiors, la V i la A? Sembla molt atinat interpretar que no són altra cosa que el nom *Von Asche*, que encara avui porten força habitants de Gant, com hem dit abans. O sigui, que l'al·ludit monograma IVAB significaria: IODOCUS VON ASCHE BADIUS.

Amb això s'explica també amb tota coherència l'adjectiu llatí ASCENSIANUS, tan emprat per Badius i que donà lloc al nom de la seva impremta, que té un sentit clar si es refereix al nom de la seva família i no en tindria gaire o gens si només volgués referir-se al lloc d'origen de Badius.

Exposada la problemàtica entorn del nom i del lloc de naixença de Badiu, només resta, per no allargar-me, reduir a unes ratlles el curs de la seva vida d'impressor. Aquesta transcorregué a Lió i a París. A Lió, on Badius professava llatí i estava llançat a la labor de publicista, el seu contacte amb l'impressor Joan Treschel feu que aquest acabés confiant-li la direcció de la seva impremta. Això era en la dècada del 1490, a la primera meitat, i durà fins al maig de 1498 que morí Treschel, raó per la qual Badius perdé la plaça de director, es casà amb Hostalye, filla de Treschel, «du premier lit» com diuen els francesos, i l'any 1499 ja es traslladà a París, on era molt conegut, on acabà per fundar la seva pròpia casa social d'impressor i editor. Tenia aleshores 42 anys, o sigui, que era entorn de l'any 1503. Durant uns 32 anys Badius regentà la seva Premsa Ascensiana, on realitzà una labor infatigable. Els monjos de Sant Víctor foren els principals proveedors de la seva impremta amb les obres que tenien a la seva biblioteca remarcable pels seus preciosos manuscrits. El novembre

o desembre de 1535 morí Badius i fou sepolit dintre l'església Saint-Benoit-le-bien-Tourné, la seva parròquia.

UNA RECERCA I UN ALTRE LLIBRE DE BADIUS A GIRONA

L'interès pel postincunable BASILII MAGNI OPERA de Badius exigia fer una recerca en els catàlegs d'incunables i llibres del segle XV, única manera d'arribar a alguna conclusió sobre el valor que pogués tenir aquest llibre que es guarda a la Biblioteca del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona.

Hem portat a terme aquesta recerca amb la màxima amplitud que ha estat al nostre abast, sempre, és clar, molt insuficient per arribar a l'àmbit que seria necessari.

Dintre, doncs, d'aquesta limitació, ens cal dir que no hem trobat esmentada cap edició impresa d'aquestes sis obres «fonamentals» de Basili el Gran en cap dels catàlegs consultats.

Corresponent a l'any 1509, hem trobat el llibre «Basili Magni. De Libris Lectitandis Opusculum Aureum», imprès a la mateixa impremta Ascensiana.

Tampoc en el «Catálogo Colectivo Provincial», obra voluminosa i general de llibres del segle XVI i XVII, per ordre alfabètic d'autors i per tant fàcilment manejable, no s'hi troba ni aquest ni cap altre llibre imprès d'aquestes sis obres.

Vist això, em vingué de sobte la temptació de pensar si el llibre imprès per Badius l'any 1520 podria resultar ser una edició príncep, o sigui, que es tractés d'uns manuscrits que sortien d'una impremta per primera vegada. Però de seguida em vaig donar compte que pensar això era somiar despert, i al menys massa arriscat i fins i tot pressumptuós si advertim que això requeriria tenir-ne una seguretat absoluta, cosa difícil d'assolir sense poder consultar els catàlegs generals publicats a l'estranger, sobretot a Itàlia i Alemanya, segurament els països més avançats d'Europa en l'art de la tipografia en aquells primers temps de la impremta.

Per la mediació i bons oficis de l'amic mossèn Joan Baburés, hem pogut averiguar que aquest llibre tampoc no es troba en el «Catalogus Librorum Rarorum» dels segles XV i XVI.

Contèntem-nos, doncs, dient que es tracta d'una edició postincunable que, al menys al nostre país, podem qualificar de força rara.

Però la nostra recerca no ha pas estat predre el temps. Per apurar més

la feina, vam acudir a la Biblioteca del Seminari de Girona per mirar si allí hi trobaríem algun llibre d'una manera o altra relacionat amb aquest que ens interessava estudiar. Hi hagué sort, perquè en un lloc reservat de dita biblioteca, me sembla recordar que era el lloc dels tretze incunables que s'hi guarden, hi havia un llibre de tamany petit (19,4×13,5), una mica arreconat segurament perquè en la fitxa corresponent no hi constava ni l'obra que era, ni l'autor, ni l'impressor, ni la datació. Fins ara, doncs, havia romàs sense identificar, cosa explicable si tenim en compte vàries raons. És un llibre amb lletra gòtica, petita, sense el més petit espai de separació entre els temes i capítols. Per acabar-ho d'adobar, de la primera plana, on hi havia el títol o títols, només en queden uns petits troços. No és pas estrany que cap bibliotecari del temps passat no s'hagués dedicat a identificar aquest llibre, ja que requeria temps i dedicació. Estic segur, en canvi, que avui, amb la instal·lació de la nova Biblioteca del Seminari potser no s'hauria trigat massa a fer aquesta identificació. Sigui el que sigui, a mi, com de retruc, m'ha tocat de fer-ho, i el que hom no podia llegir a la primera plana pel seu mal estat de conservació, vaig trobar-ho després d'una pacient lectura de tota la part restant del llibre.

Aquest llibre no conté l'obra o obres d'un sol autor, sinó de cinc, però, en atenció a que els principals o més extensos són dos, s'hi posà un títol general que és el següent: «*Viri eloquentis Augustini Dathi Senensis Eloquentiarum liber. Cum commentariis Jodoci*». Però, tot i que en el títol només hi surten aquests dos autors, Dato i Jodoc, el contingut real i l'ordre que trobem en el llibre és diferent, ja que conté vuit obres. Per l'ordre en què les trobem són aquestes:

1) *Compendium Ascensianum*. Conté concretament un Isagog o Introducció de Jodoc Badius Ascensi sobre la composició d'epístoles.

2) *Iodoci Badii Ascensi*. Són unes regles d'ortografia sobre la manera d'escriure correctament.

3) *Garinus Veronensis*. De ratione diphtongandi.

4) *Joannes Sulpicii Verulani*. Sobre la composició i adorn de les epístoles.

5) *Franciscus Niger*. Versets d'Ascensi sobre els 30 preceptes de les Elegàncies.

6) *Augustinus Dathus Senensis*. Llibre isagògic sobre els preceptes de l'eloqüència.

7) *Augustinus Dathus Senensis*. Llibre de nou paraules contra la divulgada opinió de molta gent.

8) *Augustinus Dathus Senensis*. Llibre de les flors (o adorns de les oracions).

Un d'aquests autors és ben conegut nostre. Es tracta de *Jodoc Badius Ascensi*, l'humanista i impressor famós del segle XV i XVI del qual ja hem parlat a bastament. Cal tenir en compte que, a més d'autor de les dues primeres obretes mencionades, Badius en aquest llibre fa llargs comentaris sobre cada una de les obres gramaticals i retòriques dels altres quatre autors, de tal manera que ell sol se n'emporta la meitat del llibre.

Agustí Dato fou un humanista nascut a la ciutat italiana de Sena a la Toscana l'any 1420 i tenia escola pública de Retòrica i Humanitats a la mateixa ciutat. Una de les obres fou aquest *Isagògic*, que aparegué reproduïda amb diversos noms, entre ells el de *Llibre de les Elegàncies*, i ara en el títol principal del llibre que examinem apareix amb el de *Llibre de les Eloquències*.

L'autor d'una altra obra que hem trobat en aquest llibre és *Guarino de Verona*, també humanista italià nascut en aquesta ciutat italiana l'any 1370 i mort a Ferrara el 1460. Els seus coneixements de la lletra grega que professava en aquesta ciutat feren que Guarino servís d'intendent als Pares grecs que s'havien reunit a Ferrara amb els Pares llatins en el Concili de la Unió. Després de la seva mort, s'imprimiren les seves *Regulae grammaticales*, de les que potser formava part l'obreta que trobem en aquest llibre.

Francesc Negre era un altre humanista italià que nasqué a Venècia vers el 1450 i morí el 1510. Era professor de la Universitat de Pàdua. Entre altres obres publicà les *Regulae elegantiarum* l'any 1498, a les quals deuen referir-se els trenta preceptes d'aquest llibre.

Finalment de *Joan Sulpici Verulà* no hem pogut trobar cap dada biogràfica, només que degué néixer a la ciutat episcopal de Veroli que pertany a la regió italiana del Lazio.

Coneguts els autors i obres, des d'un punt de vista tipogràfic el més interessant era descobrir el lloc, l'impressor i la data d'impressió del llibre. Per sort també ho hem trobat. En el full n/7, a l'acabament de la primera obra d'Agustí Dato de Sena, hi ha el colofó del llibre. Després el llibre segueix. Això ens descobreix que l'impressor, quan tenia el llibre acabat, decidí incorporar-hi encara dues obretes més del mateix autor Dato, i ho feu, sense gaire miraments ni escrúpols deixant el colofó on estava imprès. Així succeí que el colofó del llibre restà ocult en mig del llibre. En aquest colofó Ascensi es refereix a l'ajuda que representa aquest llibre al coneixement de l'eloquència, dedica també la seva salutació al lector, però el que majorment interessa és que diu explícitament que el lli-

bre ha estat imprès a la seva oficina el dia 13 de gener del 1508. Ja sabem que en aquesta data la Impremta Ascensiana la tenia Badius, ja feia uns anys, a París.

Creiem, doncs, que queda ben identificat aquest llibre. Es tracta d'un postincunable de la Biblioteca del Seminari de Girona, quinze anys més jove encara que el que hem estudiat anteriorment. Per tant ara sabem que són dos els postincunables fins ara no identificats que tenim a Girona, ambdós procedents de la Impremta Ascensiana de Jodoc Badius a París.

Però l'estudi comparatiu dels dos llibres ens descobreix moltes diferències entre ells.

En aquest del Seminari no hi ha cap il·lustració. Només la portada, que conté els títols i autors dels tractats que conté el llibre, és a dos colors, negre i vermell. La resta del llibre, però, és a un sol color, negre.

Una altra diferència, la que a primera vista apareix al lector i al bibliotecari, és que la lletra d'aquest llibre del Seminari és gòtica. Potser per això els bibliotecaris el posaren en el lloc dels incunables. Cal tenir en compte que la tradició arcàica estava aferrada al tipus anomenat gòtic, que a Espanya, segons ha fet notar Pere Bohigas («Resum d'Història del Llibre», Barcelona, 1933, pàg. 94-95), la lletra gòtica tingué major vitalitat que a Itàlia i França, i es mantingué, tot i que només esporàdicament, a Barcelona fins a l'octava dècada del segle XVI. Ara, doncs, sembla que podem donar crèdit a Philippe Renouard, biògraf de Badius, quan diu que aquest fou l'introduïdor de la lletra romana en substitució de la gòtica a França: en aquest llibre del 1508 imprimeix en gòtic, en el 1523 ho fa en rodona.

Una altra diferència és que, si les sis obres de Basili el Gran impreses per Badius el 1520/23 no les hem trobat en cap catàleg d'incunables o llibres del segle XVI, aquestes del 1508 les trobem en molts dels catàlegs consultats, si bé en general totes impreses ja amb anterioritat. Això revela que es tracta d'obres molt conegudes i fàcils de trobar.

Per això, al contrari del postincunable del 1523, que era una edició costosa, aquest del Seminari era evidentment una edició barata. Prova també d'això n'és el tamany petit del llibre i també la inferior qualitat de la impressió, molt atapeïda, sense separació d'espais interlinials. Ni tan sols hi ha la més petita separació d'espais entre el final d'una obra i el començament de la següent. Badius arribà fins al punt de deixar perduda la salutació i datació de la impressió en mig del llibre. Es veu ben vé que

l'èxit de venda estava assegurat, potser perquè totes són obres de retòrica i gramàtica.

Heus aquí, doncs, com s'esdenvingué que, havent començat amb l'única finalitat de descobrir el valor del postincunable de la Biblioteca del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació, se'm presentà, sense pensar, l'oportunitat d'engrescar-me a estudiar l'interès d'aquest altre postincunable de la Biblioteca del Seminari. El resultat no sembla pas haver estat estèril, ja que crec haver contribuït a donar a conèixer dos llibres de començaments del segle XVI que tenim a Girona, fins ara desconeguts.

I vull acabar amb uns judicis, una mica durs, formulats l'any 1955 per Jordi Rubió i Balaguer en el pròleg d'aquella impressionant obra que ell i Josep M. Madurel, després d'un treball d'investigació tan feixuc com meritori, publicaren amb el títol de «Documentos para la Historia de la Imprenta y Librería de Barcelona». Me refereixo a uns judicis o afirmacions com aquests: «la separación entre incunables y no incunables es inoperante, artificiosa, ideada sólo para comodidad de coleccionistas sin contacto con la historia». I també: «el mito del incunable ha tenido la mala consecuencia de que, mientras tenemos información copiosísima y catálogos sobre los libros del siglo XV, exista una pobreza de estudios globales sobre los del siglo XVI».

No m'atreveixo a opinar sobre aquestes afirmacions d'un home de tanta autoritat en la matèria com Jordi Rubió i Balaguer. Penso, aixó sí, que avui ja ha anat sortint més informació sobre les obres impreses després del 1500, i probablement cada dia n'hi anirà sortint més, sobretot si hom té en compte que cada dia es poden descobrir més postincunables que siguin més rars que alguns incunables i per tant de més valor des de diversos punts de vista.

Ja es simptomàtic que l'any 1945 els mateixos autors del Catàleg d'incunables de la Biblioteca Nacional de Madrid, Srs. Diosdado García Rojo i Gonzalo Ortiz de Montalván, tot i que inclouen el llibre *Stultipherae naves* de Jodoc Badius, imprès l'any 1499 per l'impressor Frederic Biel a la ciutat de Bruges (Bèlgica), facin constar en nota que no el consideren incunable. Això sembla demostrar que alguns autors no han pas considerat l'any 1500 com una línia de separació tan rígida entre incunables i no incunables.

BASILII MAGNI HEXAMERON.

Folio.I.

Basilii Magni Cesarensis ecclesie Archiepiscopi longe venerandi, opus Hexameron
s. sex dierum quibus deus mundum creavit, operibus: Per Ioannem Ar-
gyropilum virum eruditissimū, accurante id Sixto. IIII. Pont.
Maxi. ad Ro. linguā tralati: & cura Jacobi Fabri Stapu-
leñis, viri multis & magnis nominibus semplaudādi
ad Ascensianam vsq; officinam ab Roma
transluctam.

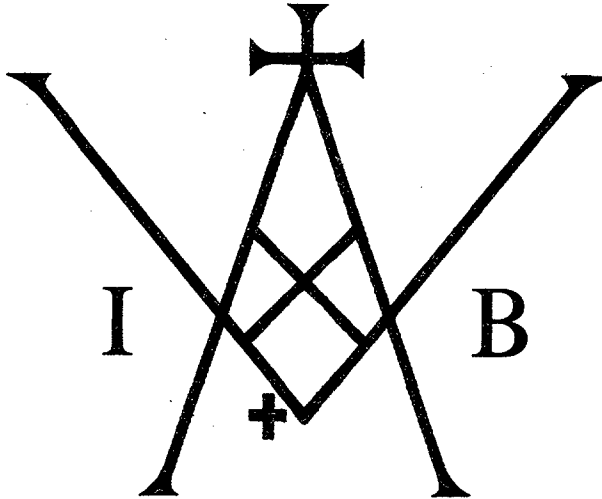
CONGRESSIO PRIMA.

IN PRINCIPIO FECIT DEVS COELVM ET TERRAM.

DEUS EST ACCOMMODATVMQ; VE PRINCIPIVM,
ei qui mudi constitutionem enarraturus est eorum ornatus, quae
cōspiciuntur, dispositionisq; p̄ncipiū in oratione sua ante omnia
posuisse. Nam extractio cœli, terręq; tradenda est: que nō euentu
fortuito, calq; orta est, perinde vt quidā sunt opinati: sed origi-
nem ab ipso deo, atq; causam sumpsit. Qualisnam auditus dignus deo ca-
est eorū quæ dicitur magnitudine tanta? Qua preparatione pre-
ditam animam talis auscultationi sermonū obuiata ire oportet? Prepara-
tio ad
Nempe carnis affectionibus expurgatā: Curis vitæ nō occupatā, tio ad
ac obfuscatam: sed patientē laboris: indagatricem, omni ex parte creatie
circūspectantem, ac explorantē, si quo ex loco dignū deo conceptū, atq; sententiā accipere nē con-
possit. Sed antea q̄ infra his verbis diligentiā inquiramus: quareq; sint p̄breuiū harū planda
voci sententię pericrurtemur. Quisnam is est qui nos alloquitur animaduerramus oportet.
Nam si cor auctoris alīū ob mentis imbecillitatem nostræ non artingamus, at fidei mentē

Fragment del Foli I de la impressió de les obres de Sant Basili Magne, arquebisbe de Cesarea.

El monograma o marca de la impremta de Badius: I V A B
Que vol dir: IODOCUS VAN ASCHE BADIUS